

การรับและจำหน่ายทรัพย์สินมรดกของพระภิกษุ: ความสัมพันธ์กับพระวินัยและปัญหาในทางปฏิบัติ

Monk's Acquisition and Disposal of Inherited Property: The Correlation to Vinaya and Practical Problems

สมพรนุช ตันศรีสุข

อาจารย์ประจำคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Sompornnuch Tansrisook

Lecturer, Faculty of Arts, Chulalongkorn University

รับ 13 ธันวาคม 2561; แก้ไข 8 มีนาคม 2562; ตอรับ 15 มีนาคม 2562

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะศึกษาวิเคราะห์การรับและจำหน่ายทรัพย์สินมรดกของพระภิกษุ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับมาตรา 1622-1623 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยซึ่งรับรองความสามารถของพระภิกษุในการเป็นทายาทโดยพินัยกรรม-จำหน่ายทรัพย์สิน และการตกทอดของมรดกไปยังสงฆ์เมื่อพระภิกษุนั้นมรณภาพใน 2 ประเด็น ได้แก่ ความสัมพันธ์ของข้อกำหนดเกี่ยวกับพุทธบัญญัติในพระวินัย และปัญหาความไม่เหมาะสมจากการตีความกฎหมายที่ปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกา ผลการศึกษาพบว่า ข้อกำหนดดังกล่าวเพียงแต่เปิดช่องให้เจ้ามรดกถวายทรัพย์สินของตนแก่พระภิกษุที่ตนเลื่อมใสศรัทธาและพิจารณาแล้วว่าเหมาะสมที่จะเป็นปฏิคาหก โดยคาดหวังว่าพระภิกษุนั้นเมื่อรับมาแล้วจะได้นำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ ในทางปฏิบัติ พระภิกษุสามารถเป็นเจ้าของทรัพย์สินได้ และทำนิติกรรมจำหน่ายทรัพย์สินผ่านเอกสารสิทธิโดยะไม่ต้องอาบัติในสัณคิยาปาจิตติยัมแม้จะขัดพระวินัยซึ่งห้ามไม่ให้พระภิกษุรับ ใช้จ่ายเงิน และแลกเปลี่ยน

สิ่งของ กล่าวคือ พระสงฆ์สามารถดำเนินการต่าง ๆ กับทรัพย์สินมรดกได้ ได้แก่ การให้คืนกลับไปยังทายาทอื่น เปิดโอกาสให้เจ้าหนี้ของเจ้ามรดกฟ้องตามมูลหนี้เดิม ตลอดจนสละแก่สงฆ์หรือบริจาคเพื่อสาธารณประโยชน์อื่น การศึกษาคำพิพากษาศาลฎีกาที่เกี่ยวข้องทำให้เห็นว่ามูลคดีเกิดขึ้นจาก (1) ความไม่สำรวมในพระธรรมวินัยของพระภิกษุและวัด และ (2) ความไม่สุจริตของเอกชนคู่ความ ซึ่งมีสาเหตุสำคัญคือการยอมรับผลตามกฎหมายของนิติกรรมที่พระภิกษุทำทั้งที่ตามพระวินัยเป็นอาบัตินิสัคคียปาจิตตีย์จากการศึกษาวิเคราะห์ข้างต้น ผู้เขียนจึงไม่เห็นด้วยกับการแก้กฎหมายซึ่งจำกัดสิทธิไม่ให้พระภิกษุรับและจำหน่ายทรัพย์สินมรดก การรับและจำหน่ายทรัพย์สินดังกล่าวย่อมไม่เป็นอาบัติหากพระภิกษุจัดการทรัพย์สินตามสถานะของท่าน ในการช่วยแก้ปัญหานิติกรรมที่ไม่เหมาะสมของพระภิกษุ ควรทบทวนแก้ไขให้มีแนวปฏิบัติในการจัดการทรัพย์สินของพระภิกษุและพระสงฆ์ให้สอดคล้องกับพุทธบัญญัติ นอกจากนี้ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติควรเป็นไวยาวัจกรของคณะสงฆ์ไทย มีอำนาจหน้าที่ในการดูแลนิติกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับทรัพย์สินที่พระภิกษุหรือพระสงฆ์ถือครองและเป็นผู้ดำเนินคดีในศาลแทนกรณีที่มีการโต้แย้งกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน

คำสำคัญ: กฎหมายมรดก พระภิกษุ พระสงฆ์ วัด ทรัพย์สินมรดก

Abstract

This article aims to analyze the Buddhist monk's right of acquisition and disposal of inherited property which is specifically related to Sections 1622 and 1623 of the Thai Civil and Commercial Code that entitle a Buddhist monk to be legatee, who may dispose of his private property or leave the rest of the property to his domicile monastery after his death. The analysis consists of two issues: the correlation between the right and the monastic laws (Vinaya), the regulatory framework for Sangha related to the acceptance and management of his property, and the problems on its enforcement being addressed in a number of decisions of the Supreme Court of Thailand. This study has found that the monk's statutory right of heritage does, by law, allow a testator to donate his/her property to any monks deemed appropriate to make it best out of the disposal. In practice, the monk can actually own the property by title documents and exercise the right of ownership without breaking the monastic laws (Nissaggiya Pacittiya Rules), which forbid a monk to accept and spend money as well as exchange things. That to be said, through the document, he may enter into a juristic act and return the property to other legitimate heirs of the testator, allow the creditor actions, or donate to Sangha or other foundations. According to the study, the cases involved in the Supreme Court's decisions are repeatedly found to be caused by the misconduct of local monks in the monastic

laws and dishonesty of private litigants, where its original cause is likely because of the legal validity of the juristic transactions done by monks in spite of their monastic misconduct. Having considered the aforementioned analysis, the author is thus not of the idea to limit the heirship as suggested by some jurists. To solve the problems, the juristic transactions concerning the property executed by monks and Sangha according to the Thai Civil and Commercial Code should be revised and interpreted to conform to the monastic disciplines. Furthermore, National Office of Buddhism should be entitled to represent a monastery in court.

Keywords: law of succession, Buddhist monk, Sangha, Buddhist temple, inheritance

อนุสนิกรณีนีที่นายจรัญ ภักดีธนากุล ในนามของกรรมการมูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา ได้ยื่นหนังสือเรื่อง ขอความอนุเคราะห์พิจารณาแก้ไขกฎหมายเพื่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ต่อศาสตราจารย์พิเศษ พรเพชร วิชิตชลชัย ประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ พร้อมข้อมูลสรุปเหตุผลและความจำเป็นในการพิจารณาแก้ไขกฎหมาย หนังสือลงวันที่ 2 สิงหาคม 2559 และนำมาเผยแพร่แก่สาธารณะทางกระดานสนทนา หัวข้อหมายเลข 28054 ในเว็บไซต์ของมูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา วันที่ 8 สิงหาคม 2559 ในหนังสือดังกล่าวเสนอการแก้ไขกฎหมายในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1622 และ 1623 ตามตารางเปรียบเทียบ ดังนี้

ชื่อกฎหมาย	กฎหมายปัจจุบัน	ร่างกฎหมายที่เสนอให้แก้ไข
ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1622	พระภิกษุจะเรียกร้องเอาทรัพย์มรดกในฐานะที่เป็นทายาทโดยธรรมไม่ได้ เว้นแต่จะได้สืบทอดสมณเพศมาเรียกร้องภายในกำหนดอายุความตามมาตรา 1754 แต่พระภิกษุนั้น อาจเป็นผู้รับพินัยกรรมได้	พระภิกษุจะเรียกร้องเอาทรัพย์มรดกไม่ได้ ไม่ว่าในฐานะทายาทโดยธรรม หรือผู้รับพินัยกรรม เว้นแต่จะได้สืบทอดสมณเพศมาเรียกร้องภายในอายุความตามมาตรา 1754
ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1623	ทรัพย์สินของพระภิกษุที่ได้มาในระหว่างเวลาที่อยู่ในสมณเพศนั้น เมื่อพระภิกษุนั้นถึงแก่มรณภาพให้ตกเป็นของวัดที่เป็นภูมิลำเนาของพระภิกษุนั้น เว้นไว้แต่พระภิกษุนั้นจะได้จำหน่ายไปในระหว่างชีวิต หรือโดยพินัยกรรม	ทรัพย์สินที่พระภิกษุได้มาไม่ว่าโดยทางใดในระหว่างเวลาที่อยู่ในสมณเพศ ให้ตกเป็นสมบัติของแผ่นดินทันที ¹ เว้นแต่บริวารที่อาจมิได้ตามพระธรรมวินัยและไม่ตัดสิทธิเจ้าหนี้ของผู้ให้หรือของพระภิกษุผู้ได้มา ในอันที่จะบังคับชำระหนี้เอาจากทรัพย์สินนั้น

เหตุผลของข้อเสนอในการแก้ไขตามที่แจ้งในหนังสือดังกล่าว คือ กฎหมายทั้งสองมาตราเปิดช่องให้พระภิกษุเรียก รับ เสาะแสวง สะสมทรัพย์สินได้โดยถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งขัดแย้งกับ พระธรรมวินัย และกระทบต่อศรัทธาของชาวพุทธ กล่าวคือ มาตรา 1622 วรรค 2 ซึ่งบัญญัติว่า พระภิกษุสามารถเป็นผู้รับพินัยกรรมได้ เป็นจุดเริ่มต้นให้พระภิกษุต้องมีการเป็นเจ้าของทรัพย์สินสมบัติในทางโลก และสามารถฟ้องร้องแย่งชิงทรัพย์สินสมบัติกับชาวบ้าน ซึ่งทางมูลนิธิเห็นว่าเป็นการเสียหายแก่ “สถานะ” และ “ภารกิจ” ของพระภิกษุสงฆ์ เมื่อขณะคดีได้ทรัพย์สินสมบัตินั้นมาแล้ว

¹ ตามข่าวปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงจาก “ให้ตกเป็นสมบัติของแผ่นดิน” เป็น “ให้ตกเป็นของวัด” ดูเพิ่มเติมใน “สนช. ตั้งทีมศึกษาแก้ พ.ร.บ. สงฆ์ห้ามพระรับมรดก-ปัจจัยมูลค่าสูง,” สถานีโทรทัศน์ช่อง 8, (23 กุมภาพันธ์ 2560), สืบค้นเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2561, จาก https://www.thaich8.com/news_detail/26549.

ก็ยิ่งขัดแย้งต่อความเป็นพระภิกษุในพระธรรมวินัยซึ่งไม่สะสมทรัพย์สิน ดังนั้น วรรคที่ 2 แห่งมาตรา 1622 จึงควรถูกละออก ส่วนมาตรา 1623 เปิดช่องให้พระภิกษุข้องเกี่ยวกับทรัพย์สินทางโลกโดยทางพินัยกรรม สามารถจัดการทรัพย์สินนั้นได้ตลอดชีวิตจนกว่าจะมรณภาพ จากนั้นทรัพย์สินเหล่านั้นเมื่อตกเป็นของวัดก็ไม่พ้นเจ้าอาวาสซึ่งมีหน้าที่บำรุงรักษาและดูแลศาสนสมบัติของวัดต้องดูแลจัดการทรัพย์สินนั้นต่อไป มูลนิธิจึงเห็นควรแก้ไขแนวทางการรับมรดกของพระภิกษุ ทั้งนี้ก็ยอมรับว่า การแก้กฎหมายดังกล่าวเป็นการกระทบต่อสิทธิทางทรัพย์สินของบุคคลผู้วายเป็นพระภิกษุ แต่เมื่อเทียบกับผลที่ได้รับ ถือว่าเป็นการปิดช่องไม่ให้พระภิกษุสงฆ์ต้องมาวุ่นวายในการจัดการทรัพย์สิน ทั้งการซื้อขาย แลกเปลี่ยนซึ่งผิดพระวินัย และการอยู่ในฐานะโจทก์หรือจำเลยในคดีฟ้องร้องเกี่ยวกับทรัพย์สิน ซึ่งล้วนแต่ไม่สมควรแก่สมณสาธูป²

การแก้ไขข้อกฎหมายข้างต้นตามความเห็นของกลุ่มชาวพุทธข้างต้นจะเป็นเรื่องน่าอนุโมทนาสำหรับผู้รับทราบ แต่อันที่จริงแล้ว กฎหมายทั้ง 2 มาตราเป็นความคิดของบรรพชนไทยที่เปิดโอกาสให้ชาวพุทธได้ถวายทรัพย์สินหลังจากที่ตนถึงแก่กรรมแก่พระภิกษุที่ตนศรัทธา และในขณะเดียวกันก็มีความยืดหยุ่น เพราะพระภิกษุสามารถจัดการมรดกนั้นตามที่เห็นควร ก่อนที่จะทรัพย์สินนั้นจะกลายเป็นสมบัติของสงฆ์โดยสมบูรณ์เมื่อพระภิกษุรูปนั้นมรณภาพ ซึ่งหลักกฎหมายดังกล่าวแตกต่างจากหลักกฎหมายมรดกของบุคคลธรรมดา เช่น เรื่องสินสมรสและสินส่วนตัว³ อันเป็นผลมาจากการสังเคราะห์แนวคิดเรื่องทรัพย์สินของพระภิกษุสงฆ์ในพระวินัยเข้ากับกฎหมายมรดกในวัฒนธรรมไทย ในบทความนี้ ผู้เขียนจะได้ศึกษาวิเคราะห์ใน 2 ประเด็น ได้แก่ ความสอดคล้องของความสามารถในการรับและจัดการทรัพย์สินของพระภิกษุตามที่กฎหมายรับรองกับหลักพระวินัย และความไม่เหมาะสมที่เกิดขึ้นจริงจากการใช้ข้อกฎหมายดังกล่าว ซึ่ง ก ล่ า ว ซึ่ ง ป ร า ก ฎ ใน คำพิพากษาศาลฎีกา เพื่อสะท้อนผลที่เกิดขึ้นจากการที่พระภิกษุเป็นทายาทมรดก ตลอดจนทางออกเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว

1. การถือครองทรัพย์สินของพระภิกษุตามพุทธบัญญัติ

เป็นที่ทราบดีว่า พระภิกษุในพระพุทธศาสนาเป็นผู้สละชีวิตทางโลกเพื่อศึกษาปฏิบัติธรรม จึงต้องมีความเป็นอยู่อย่างสมณะ เน้นการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก ในระยะแรกพระภิกษุต้องฉันอาหารจากการบิณฑบาต นุ่งห่มผ้าบังสุกุล อยู่โคนไม้ และฉันยาตองด้วยน้ำมูลร่อนมา ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าและคำสอนของพระองค์เป็นที่รู้จัก มีคฤหัสถ์ที่ปวารณาตัวสนับสนุนพระภิกษุสงฆ์ กราบทูลพระพุทธเจ้าขอให้พระภิกษุสงฆ์รับปัจจัยสี่ที่ประณีตมากขึ้น ได้แก่ รับนิมนต์เพื่อฉันภัตตาหารที่จัดที่บ้านของคฤหัสถ์ รับจีวรที่คฤหัสถ์ตัดเย็บและย้อมอย่างประณีต พักอาศัยในกุฏิหรือปราสาทที่คฤหัสถ์สร้างถวาย และฉันโอสถที่ทำขึ้นโดยเฉพาะ

² โปรดดูรายละเอียดของหนังสือฉบับดังกล่าวใน <http://www.dhammadhome.com/webboard/topic/28054> หรือในการสัมภาษณ์ศาสตราจารย์พิเศษจรัญ ภักดีธนากุล ในรายการตอบโจทย์ ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง Thai PBS ออกอากาศเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2560.

³ พินัย ญ นคร, กฎหมายลักษณะมรดก, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2558), น.284.

ดำรงชีวิตเท่านั้น สิ่งใดก็ตามที่ไม่จำเป็น เช่น ทอง เงิน หรือสิ่งของอื่นที่ได้รับมาอย่างไม่เหมาะสม เช่น จากการซื้อขาย แลกเปลี่ยน จะตกเป็นของสงฆ์ ซึ่งหมายถึง หมู่คณะ หรือ “ส่วนกลาง” ซึ่งพระภิกษุทุกรูปมีส่วนในการตัดสินใจที่จะใช้ประโยชน์ เช่นเดียวกับเสนาสนะต่าง ๆ ได้แก่ เครื่องใช้ไม้สอยเพื่อความสะดวกสบาย พระอาราม ที่ดิน ซึ่งพระพุทธเจ้าไม่ได้อนุญาตให้พระภิกษุรูปหนึ่งรูปใดรับ แต่ทรงอนุญาตให้สงฆ์รับได้ มีข้อสังเกตว่า ในพระวินัยไม่มีการห้ามหรือจำกัดขราวาสในการถวายเป็นของแด่พระภิกษุสงฆ์เลย แต่ให้ความสำคัญกับการที่พระภิกษุสงฆ์เลือกรับและจัดการสิ่งของอย่างเหมาะสม ดังนั้นจึงเป็นดุลยพินิจของพระภิกษุหรือพระสงฆ์โดยตรงในการจัดการทรัพย์สินหรือสิ่งต่าง ๆ ที่ได้รับมา

2. ความสามารถเกี่ยวกับทรัพย์สินมรดกของพระภิกษุตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1622 และ 1623

สิทธิในการรับและจำหน่ายมรดกของพระภิกษุอยู่ในมาตรา 1622-1623 ในบรรพมรดก แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พระภิกษุที่มีสิทธิตามกฎหมายดังกล่าวต้องเป็นพระภิกษุที่ได้รับการอุปสมบทอย่างถูกต้องตามประเพณีพระพุทธศาสนาเถรวาทของไทย โดยพระอุปัชฌาย์ที่ได้รับการแต่งตั้งอย่างถูกต้องตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505⁹ แม้การรับมรดกของพระภิกษุจะเป็นการรับทรัพย์สินซึ่งต้องห้ามตามพุทธบัญญัติ แต่สังคมไทยแต่โบราณบัญญัติกฎหมายให้พระภิกษุสามารถเป็นทายาทรับมรดกได้ต่อเมื่อเจ้ามรดกมีเจตนาอุทิศถวายแก่ภิกษุโดยพินัยกรรม¹⁰ ดังที่ปรากฏในกฎหมายลักษณะมฤตก บทที่ 36 ความว่า “ภิกษุจุติจากอาตมาภาพ และคฤหัสถ์จะปันเจ้ามรดกนั้นมิได้ เหตุว่าเขาทำบุญให้แก่เจ้าภิกษุ เป็นของอยู่ในอารามท่านแล้ว ถ้าเจ้าภิกษุอุทิศไว้ให้ท่านแก่คฤหัสถ์จึงจะรับท่านท่านได้อันนี้ ถ้าคฤหัสถ์มรณภาพ มีมารดาญาติพี่น้องลูกหลาน เป็นเจ้าภิกษุอยู่ในสิกขาบทแล้ว จะปันเอาทรัพย์สินมรดก คฤหัสถ์นั้น มิได้” เหตุว่า เป้น บุตร พระเจ้าแล้ว ถ้าคฤหัสถ์มรณภาพนั้นอุทิศไว้ถวายสวัญญาณกถุทรัพย์หรืออวัญญาณกถุทรัพย์แก่เจ้าภิกษุ ผู้เป็นญาติพี่น้องหรือลูกหลานจึงรับเอาทรัพย์สินทั้งนั้นเป็นของเจ้าภิกษุได้ ถ้าเจ้าภิกษุจุติจากอาตมาภาพ ทรัพย์สินนั้นคงเป็นของในอาราม ผู้ใดว่ากล่าวเอา ท่านว่ามีได้เลย”

กฎหมายโบราณที่ยกมาข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า การบวชในพระพุทธศาสนาเป็นการตายจากชีวิตทางโลกและเกิดใหม่ในฐานะบุตรของพระพุทธเจ้า ผู้ซึ่งสืบทอดพระศาสนาของพระองค์¹¹ ซึ่งเป็นพื้นฐานความคิดเกี่ยวกับมรดกของพระภิกษุใน 3 ประเด็น ประเด็นแรก ทรัพย์สินใด ๆ ที่พระภิกษุได้รับมา

⁹ พินัย ณ นคร, อ้างแล้ว, เชิงอรรถที่ 3, น.275.

¹⁰ การรับมรดกของพระภิกษุในพระพุทธศาสนามีปรากฏในพระวินัยมุลสรวาสติว่าทินตั้งแต่เมื่อครั้งพระพุทธศาสนายังอยู่ในอินเดีย ตามกฎหมายอินเดียโบราณ หากตระกูลใดไม่มีทายาทสืบทอดทรัพย์สิน มรดกจะตกแก่พระราช แต่กรณีของพระภิกษุเป็นไปได้อาจยกเว้นการใช้กฎหมายดังกล่าวแก่ภิกษุซึ่งเป็นทายาทและภิกษุนั้นสามารถยกทรัพย์สินที่ตนได้รับแก่ผู้อื่นได้ ดูเพิ่มเติมที่ Gregory Schopen, “Monastic Law meets the Real World: A Monk's Continuing Right to Inherit Family Property in Classical India,” *History of Religion*. Vol.35, no. 2, 101, pp. 101-123 (1995).

¹¹ ในภาษาบาลีใช้คำว่า สกยบุตร บุตรของผู้สืบเชื้อสายจากแคว้นสักกะ คือพระพุทธเจ้า ในภาษาไทยก็มีคำอื่น ๆ ที่มีโน้ตคล้ายกัน เช่น พุทธบุตร ชินโรส ธรรมทายาท ศาสนทายาท เป็นต้น.

ในระหว่างที่บวช เมื่อพระภิกษุมรณภาพย่อมตกเป็นของพระสงฆ์ เพราะพระภิกษุคือทายาทของพระพุทธเจ้า ลูกหลานญาติพี่น้องจะอ้างความเป็นทายาทของพระภิกษุเพื่อรับมรดกมิได้ เว้นแต่พระภิกษุนั้นจะยกให้ก่อนมรณภาพ ประเด็นที่ 2 พระภิกษุจะอ้างความเป็นทายาทเพื่อรับมรดกของตระกูลมิได้ เพราะท่านเป็นบุตรของพระพุทธเจ้า ซึ่งถือว่าขาดจากตระกูลเดิมของท่านแล้ว ประเด็นที่ 3 ทรัพย์สินไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตที่เจ้ามรดกเจาจะจงถวายให้พระภิกษุโดยตรงเป็นพินัยกรรม ญาติพี่น้องลูกหลานของท่านอาจใช้สอยในนามของพระภิกษุได้ตราบเท่าที่พระภิกษุมีชีวิตอยู่เท่านั้น หลังจากพระภิกษุมรณภาพ ทรัพย์สินทั้งหมดจะตกเป็นของวัด ไม่มีใครสามารถฟ้องร้องทวงคืนจากวัดได้¹²

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งประกาศใช้ในปี 2478 ได้รับเอาความคิดทั้ง 3 ประเด็นมาบัญญัติเรื่องการรับมรดกของพระภิกษุโดยเฉพาะ กล่าวคือ ประเด็นที่ 2 อยู่ในรูปของมาตรา 1622 วรรค 1 ซึ่งบัญญัติไว้ว่า พระภิกษุจะเรียกร้องเอาทรัพย์มรดกในฐานะที่เป็นทายาทโดยธรรมไม่ได้ เว้นแต่จะได้สืบทอดสมณเพศมาเรียกร้องภายในกำหนดอายุความตามมาตรา 1754 เช่นเดียวกับทายาทโดยธรรมอื่น ๆ และประเด็นที่ 1 และ 3 อยู่ในรูปของมาตรา 1622 วรรค 2 แต่พระภิกษุนั้น อาจเป็นผู้รับพินัยกรรมได้ และมาตรา 1623 ซึ่งบัญญัติไว้ว่า ทรัพย์สินของพระภิกษุที่ได้มาในระหว่างเวลาที่อยู่ในสมณเพศนั้น เมื่อพระภิกษุนั้นถึงแก่มรณภาพให้ตกเป็นของวัดที่เป็นภูมิลำเนาของพระภิกษุนั้น เว้นไว้แต่พระภิกษุนั้นจะได้จำหน่ายไปในระหว่างชีวิตหรือโดยพินัยกรรม โดยทรัพย์สินที่ได้มาในระหว่างที่อยู่ในสมณเพศ อาจจะมีมรดกหรือทรัพย์สินอื่น ๆ ที่ได้รับในขณะที่เป็นพระภิกษุก็ได้ ซึ่งทั้งสองอย่างนี้ หากไม่มีการจำหน่ายเคลื่อนย้ายกรรมสิทธิ์ในระหว่างที่พระภิกษุมีชีวิตอยู่ จะตกเป็นของวัดเมื่อพระภิกษุมรณภาพ¹³

ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับบทบัญญัติทั้งสองมาตราดังกล่าวที่ควรพิจารณามี 3 ประการ ได้แก่ ความสามารถในการรับมรดก ความสามารถในการฟ้องร้องทวงสิทธิครอบครอง และความสามารถในการจำหน่ายมรดก ดังนี้

2.1 ความสามารถในการรับมรดก

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กำหนดให้พระภิกษุมีความสามารถในการรับมรดกในฐานะทายาทโดยพินัยกรรม ซึ่งเจ้ามรดกเจาจะจงให้พระภิกษุนั้นเป็นผู้รับมรดก ตามมาตรา 1622 วรรค 2

¹² ในประเด็นที่สามตามที่เสนอในบทความนี้ ผู้เขียนเข้าใจด้วยที่แตกต่างจากโชค จารุจินดา ซึ่งมองว่าข้อความดังกล่าวสัมพันธ์กับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1624 ที่กล่าวถึงทรัพย์สินที่มีมาก่อนอุปสมบท โดยตีความว่า ทรัพย์สินใด ๆ ที่เป็นของพระภิกษุก่อนอุปสมบท ย่อมเป็นมรดกแก่ทายาทโดยธรรมก็ได้ ถ้าพระภิกษุนั้นไม่ได้นำมาใช้สอยในอาราม แต่ถ้าพระภิกษุนั้นนำมาใช้สอย ทรัพย์สินนั้นย่อมตกเป็นของวัดเมื่อพระภิกษุมรณภาพ ดูเพิ่มเติม โชค จารุจินดา, คำอธิบายกฎหมายลักษณะมรดก, (กรุงเทพมหานคร: แสงจันทร์การพิมพ์), หน้า 51.

¹³ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์อีกมาตราหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับมรดกของพระภิกษุ คือ มาตรา 1624 ทรัพย์สินใดเป็นของบุคคลก่อนอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ทรัพย์สินนั้นหากตกเป็นของวัดไม่ และให้เป็นมรดกตกทอดแก่ทายาทโดยธรรมของบุคคลนั้น หรือบุคคลนั้นจะจำหน่ายโดยประการใดตามกฎหมายก็ได้ ตามความเห็นของผู้เขียนเป็นนินเสธ (Negation) ของมาตรา 1623 หรือประเด็นที่สามในกฎหมายโบราณ เพื่อย้ำความว่าทรัพย์สินของพระภิกษุที่จะตกเป็นของวัดหลังพระภิกษุมรณภาพเป็นทรัพย์สินที่ได้มาในระหว่างเวลาที่อยู่ในสมณเพศเท่านั้น ไม่ถือว่าเป็นสิทธิโดยธรรมของพระภิกษุในการรับมรดก จึงจะไม่กล่าวถึงในบทความนี้.

นอกจากนี้ พระภิกษุอาจเป็นทายาทโดยธรรมที่ทายาทโดยธรรมคนอื่น ๆ ยินยอมให้ได้รับส่วนแบ่งหนึ่งในมรดกอันเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมด้วย กฎหมายมาตรานี้รับรองความสามารถของพระภิกษุในการรับทรัพย์สินที่สืบมาทางมรดกไม่ว่าจะโดยพินัยกรรม โดยความยินยอมของทายาทคนอื่น ๆ หรือโดยคำสั่งของศาลซึ่งพิพากษาแบ่งมรดก แสดงถึงเจตนารมณ์ของกฎหมายคือให้เจ้ามรดกหรือผู้มีสิทธิได้รับมรดกถวายทรัพย์สินแก่พระภิกษุ การเจาะจงพระภิกษุเป็นทายาทอาจเป็นเพราะความรักใคร่พอใจ เชื่อใจในความสุจริตและวิจารณ์ญาณของพระภิกษุจากการศึกษาพระธรรมวินัยที่จะใช้ทรัพย์สินมรดกนั้นในทางที่เกิดประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา พินัยกรรมหรือสัญญาแบ่งมรดกจึงถือว่าเป็นปาฏิปุคคลิกทาน คือการถวายทรัพย์สินส่วนหนึ่งโดยเฉพาะเจาะจงโดยอาศัยคุณสมบัติบางประการของพระภิกษุผู้รับนั้น¹⁴ กรณีที่พระภิกษุลาสิกขาก็จะได้ใช้ทรัพย์สินจากมรดก เพราะประเพณีการอุปสมบทในไทยเอื้อให้มีการลาสิกขาได้ตามที่ต้องการ หากใช้ชีวิตนักบวชต่อไปจนกระทั่งมรณภาพ มรดกส่วนนั้นก็จะตกแก่สงฆ์

ปัญหาเกี่ยวกับพระวินัยที่เกี่ยวข้อง คือ การที่พระสงฆ์รับมอบทรัพย์สินอันเป็นมรดก ดังที่ระบุว่า เป็นสวัสดิญาณกทรัพย์หรือวิญญานกทรัพย์ในกฎหมายโบราณ¹⁵ ซึ่งปัจจุบันอาจอยู่ในรูปของเอกสารสิทธิอย่างเอกสารแสดงสิทธิในสังหาริมทรัพย์ชนิดพิเศษ โฉนดที่ดิน บัญชีธนาคาร หรือเอกสารใด ๆ ซึ่งรับรองกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเหล่านั้นถือเป็นอาบัติหรือไม่ ในพระวินัย เรื่องราวสมัยพุทธกาลไม่ปรากฏว่ามีการใช้เอกสารลายลักษณ์อักษรแต่อย่างใด แม้แต่พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า คัมภีร์พระเวทของพราหมณ์หรือคำสอนของลัทธิศาสนาต่าง ๆ ก็ยังต้องทรงจำสืบต่อกันมาด้วยวิธีมุขปาฐะ (oral tradition) ดังนั้น จึงไม่มีการใช้หนังสือแสดงกรรมสิทธิ์เหมือนอย่างในปัจจุบัน การครอบครองทรัพย์สินจะต้องแสดงออกด้วยการยึดถือเอาทรัพย์สินนั้น ในกรณีสังหาริมทรัพย์คือการเคลื่อนย้ายทรัพย์สินนั้นจากจุดเดิมให้อยู่ในความครอบครองของผู้เป็นเจ้าของ อย่างการรับประเคนวัตถุปัจจัยต่าง ๆ¹⁶ ส่วนในกรณีสังหาริมทรัพย์คือการเข้าไปใช้ประโยชน์จากสถานที่นั้น แต่ในเวลาต่อมา เมื่อมีการใช้เอกสารแสดงกรรมสิทธิ์ พระภิกษุสามารถรับทรัพย์สินเหล่านั้นได้ในนามโดยไม่ต้องอาบัติ จึงถือเป็นการ “เลียงบาลี” ที่ทำให้พระภิกษุสามารถรับทรัพย์สินได้ トラบใดที่พระภิกษุไม่ได้ถือเอาผลประโยชน์ที่เป็นเงินทองจากทรัพย์สินนั้นโดยตรง เช่น การให้ลูกหลานครอบครองเพื่อทำมาหากิน หรือใช้ประโยชน์ในทรัพย์สินอันเป็นมรดกนั้นไปก่อนก็ยังไม่นับว่าเป็นอาบัติ เป็นต้น

¹⁴ ผู้เขียนเห็นว่ามรดกแตกต่างจากสังฆทาน เพราะมรดกเป็นทรัพย์สินที่เจ้ามรดกมอบให้โดยอาศัยคุณสมบัติส่วนตัวบางประการของพระภิกษุซึ่งทำให้เจ้ามรดกไวใจและอยากถวาย ในขณะที่สังฆทาน ผู้ถวายมีเจตนาถวายแก่สงฆ์โดยถวายแต่พระภิกษุซึ่งเป็นตัวแทนของพระสงฆ์สาวก.

¹⁵ หมายถึง ทรัพย์ที่มีชีวิต ได้แก่ ข้าวทาสบริวาร ปศุสัตว์ต่าง ๆ และทรัพย์ที่ไม่มีชีวิต ได้แก่ เงินทอง ที่ดิน.

¹⁶ ด้วยเหตุนี้ การลักทรัพย์ตามหลักพระวินัยจึงประเมินจากเจตนาในการเคลื่อนทรัพย์สินที่เรียกว่า *อวหาระ* ในพระไตรปิฎก มี 6 อวหาระ ได้แก่ *อาทียณะ* การเข้าถือเอา *หระณะ* การนำไปเป็นของตัวเอง *อวหารณะ* การไม่คืนของที่เขาฝากไว้ *อิริยาปถวิโกปนะ* การบังคับพาคนหรือสัตว์ออกไปจากที่เดิม *ฐานาจาวันนะ* การทำให้เคลื่อนจากที่ตั้งเดิม *สังเกตวิตินามะ* การทำให้ล่วงการสังเกตของเจ้าของ ในอรรถกถามี 25 อวหาระ ดูเพิ่มเติมใน ปลื้ม โชติขจรฐายกูร, *คำบรรยายกฎหมายคณะสงฆ์*, พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553), 55-56.

2.2 ความสามารถในการฟ้องร้องเพื่อทวงสิทธิ

กฎหมายรับรองสิทธิของพระภิกษุผู้มีหลักฐานรับรองความเป็นเจ้าของทรัพย์สินในการเป็นโจทก์ฟ้องร้องเพื่อทวงสิทธิในทรัพย์สินที่ได้รับมาตามความประสงค์ของเจ้ามรดกโดยชอบ¹⁷ เช่นเดียวกับผู้มีสิทธิครอบครองทรัพย์สินทั่วไป แม้ในสายตาของชาวพุทธจะเห็นว่า การเป็นโจทก์ในคดีฟ้องขับไล่หรือเป็นจำเลยในคดีที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินของพระภิกษุจะไม่เหมาะสมแก่สมณสาธูป แต่ก็ต้องยอมรับว่าการฟ้องร้องโต้แย้งสิทธิตามกฎหมายถือเป็นเรื่องปกติในการรักษาทรัพย์สินของบุคคลในยุคปัจจุบัน แต่เดิมทรัพย์สินที่มีค่าสำหรับพระภิกษุคือบาตรและจีวรซึ่งแม้จะมีค่าขนาดที่ผู้อื่นอาจแย่งชิงหรือลักขโมยไป ก็คงไม่ถึงกับต้องใช้กฎหมายของบ้านเมืองคุ้มครองสิทธิความเป็นเจ้าของ แต่เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์สามารถรับข้าวของเครื่องใช้อื่น ๆ นอกจากอัฐบริขาร เช่น เสนาสนะหรือเครื่องเรือนอื่น ๆ วิหาร สวนป่า สระน้ำ ก็เท่ากับเป็นภาระผูกพันให้พระภิกษุทั้งหลายต้องช่วยกันดูแลรักษาข้าวของเครื่องใช้เหล่านั้น ให้เป็นไปเพื่อประโยชน์ของพระสงฆ์เสมอ เป็นต้น

พระภิกษุหรือพระสงฆ์เมื่อรับวัตถุปัจจัยมาแล้วก็ย่อมมีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์จากสิ่งที่ได้รับมานั้นตามพระวินัย สิ่งของบางอย่างผู้ถวายอาจฝากไว้ให้คฤหัสถ์คนหนึ่งซึ่งทำหน้าที่ดูแลเก็บรักษา เรียกว่า ไวยาวัจกรหรือกบปียการก¹⁸ เมื่อพระภิกษุจะใช้ ก็สามารถเรียกหาได้ แต่ก็เป็นไปได้ที่คฤหัสถ์นั้นอาจจะลืมจัดหาสิ่งของแก่พระภิกษุ พระพุทธเจ้าทรงให้พระภิกษุเตือนคฤหัสถ์นั้นด้วยวาจาได้ 3 ครั้ง หากยังไม่ได้รับสิ่งของอีก ให้ยืนแสดงตนนิ่ง ๆ ได้ 6 ครั้ง หากคฤหัสถ์นั้นยังไม่เข้าใจความประสงค์ของพระภิกษุ ให้พระภิกษุนั้นแจ้งแก่ผู้ถวายเพื่อจะได้นำสิ่งของที่ฝากไว้กลับไป¹⁹ จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงเพิกเฉยต่อทรัพย์สินที่อุทิศถวายแก่สงฆ์ เมื่อสงฆ์รับมาแล้วจะต้องมีการใช้สอยให้เกิดประโยชน์ตามเจตนาของผู้ถวาย ถ้าไม่มีการใช้สอยเกิดขึ้นเพราะผู้ที่ทำหน้าที่สื่อกลางระหว่างผู้ถวายกับคณะสงฆ์บกพร่องในหน้าที่แม้โดยทุจริตหรือไม่ก็ตาม พระองค์ก็ให้พระภิกษุไปแจ้งผู้ถวายให้ทราบเพื่อทวงทรัพย์สินคืนจากคฤหัสถ์นั้นอีกที แต่การดำเนินการนี้ต้องกระทำโดยสงบและเป็นไปตามประเพณีที่ชาวโลกพึงกระทำ พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธการโต้เถียง ทะเลาะเบาะแว้งที่ทำให้ทั้งสองฝ่ายตกลงกันไม่ได้²⁰ ดังนั้น เมื่อเทียบเคียงกับกรณี

¹⁷ พินัย ฌ นคร, *อวัลงแล้ว เจริญธรรมที่ 3*, น.256.

¹⁸ คำว่า ไวยาวัจกร กับ กบปียการก ซึ่งสื่อถึงคฤหัสถ์ที่ทำหน้าที่ช่วยเหลือพระภิกษุสงฆ์เหมือนกัน ใช้แทนกันได้ นั่นก็จริงมีความหมายไม่เหมือนกันทีเดียว ในพระไตรปิฎก คฤหัสถ์ที่ทำหน้าที่รับฝากจีวรเรียกว่า ไวยาวัจกร ตามรูปศัพท์แปลว่า ผู้กระทำการชวนชวนรับใช้ ส่วนกบปียการก แปลว่าผู้กระทำให้บังจาย 4 สมควรให้เพื่อพระภิกษุสงฆ์โดยเฉพาะ เช่น ปอกเปลือกและปลิ้นเมล็ดผลไม้ถวายพระภิกษุสงฆ์ เก็บอาหารหรือวัตถุปัจจัยประกอบอาหารในโรงครัวของวัด รับเงินที่ชาวบ้านถวายแทนพระภิกษุสงฆ์และนำไปซื้อสิ่งของที่พระภิกษุสงฆ์ต้องการ อย่างไรก็ตามการที่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ของไทยใช้คำว่า ไวยาวัจกร ในความหมายนี้เพียงคำเดียว จึงทำให้คำว่า ไวยาวัจกรจึงเป็นที่นิยมในภาษาไทยมากกว่า

¹⁹ พระไตรปิฎกฉบับหลวง, เล่ม 2, ข้อ 71.

²⁰ พระไตรปิฎกฉบับหลวง, เล่ม 3, ข้อ 31-32. พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทสังฆาติเสสแก่ภิกษุณีซึ่งโต้เถียงกับทายาทของโรงเก็บของในเรื่องกรรมสิทธิ์ซึ่งภิกษุณีอ้างว่าเจ้ามรดกยกให้แก่ภิกษุณีสงฆ์ แม้ว่าภิกษุณีจะได้รับฟังพินัยกรรมจากเจ้ามรดกอย่างถูกต้อง แต่การตัดสินคดีของทางบ้านเมืองที่ไม่มีการสืบพยาน ทำให้ฝ่ายทายาทซึ่งไม่ได้รับความเป็นธรรมไม่หยุดสร้างความวุ่นวาย ภิกษุณีจึงต้องฟังเจ้าหน้าที่บ้านเมืองจนถูกชาวบ้านตำหนิว่าชอบโจทหาเรื่องแก่ฆราวาส ในตัวสิกขาบทใช้คำว่า *อสุยยวาทิกา* ผู้มีวาหาริษา ไม่อยากให้ผู้อื่นได้ดี (คือต้องการให้อีกฝ่ายพ่ายแพ้) ซึ่งในสิกขาบทวิภังค์ขยายความคำนี้ด้วยคำว่า *อญฺญการิกา* ผู้โจท กระทำ

พินัยกรรมหรือสัญญาที่เจาจงพระภิกษุเป็นทายาท จึงเป็นการชอบธรรมที่พระภิกษุนั้นจะทวงทรัพย์สินอันเป็นมรดกจากผู้ที่กำลังครอบครองอยู่ด้วยการบอกกล่าว และหากผู้ที่ครอบครองไม่ยินยอมที่จะสละทรัพย์สินนั้นแต่โดยดี ก็จำเป็นต้องใช้กระบวนการยุติธรรมในการดำเนินการขับไล่และครอบครองสิทธิอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ให้สมประโยชน์ตามเจตนารมณ์ของเจ้ามรดก ซึ่งในขณะนั้นไม่มีชีวิตอยู่ที่จะสามารถทวงทรัพย์สินนั้นคืนจากผู้ที่กำลังถือครอง

สิทธิในทรัพย์สินกับความสามารถในการติดตาม เอาคืน หรือขัดขวางทรัพย์สินอันตนมีสิทธิจากผู้อื่นได้ย่อมสอดคล้องกัน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1336²¹ หากกฎหมายยินยอมให้พระภิกษุรับมรดกตามเจตนารมณ์ของเจ้ามรดกได้ก็ต้องมีสิทธิที่จะเป็นโจทก์ฟ้องร้องขับไล่ผู้ครอบครองทรัพย์สินอันเป็นมรดกนั้น ในทำนองเดียวกัน พระภิกษุที่ญาติพี่น้องยินยอมให้ได้รับมรดกในฐานะทายาทโดยธรรมร่วมกันก็ย่อมมีสิทธิที่จะเป็นโจทก์ร่วมในการฟ้องร้องคดีมรดกร่วมกับทายาทโดยธรรมคนอื่น ๆ มรดกในทั้งสองกรณีเปรียบได้กับ “ของถวาย” ที่ผู้ถวายคือเจ้ามรดกหรือเจ้าของกรรมสิทธิ์รวมคนอื่น ๆ แสดงเจตนาถวายทรัพย์สินโดยมีพินัยกรรมหรือสัญญาเป็นเครื่องระบุว่าพระภิกษุเป็นเจ้าของทรัพย์สิน แต่เมื่อทรัพย์สินนั้นอยู่ในมือของผู้อื่น พระภิกษุก็ต้องใช้สิทธิทางกฎหมายในการทวงคืน โดยนัยนี้ กฎหมายไทยจึงยอมรับอำนาจฟ้องของพระภิกษุผู้รับมรดกในทั้งสองกรณี และในทางกลับกัน กฎหมายไม่ยอมรับให้ภิกษุซึ่งทายาทโดยธรรมหรือผู้มีสิทธิรับมรดกอื่นไม่ได้เจาจงให้รับมรดกในการฟ้องร้องคดีมรดกในฐานะทายาทโดยธรรม แข่งกับทายาทโดยธรรมคนอื่น ๆ เพราะเจ้ามรดกหรือทายาทโดยธรรมเหล่านั้นไม่ได้แสดงเจตนาในการจัดการ “ถวายทรัพย์สิน” อันเป็นส่วนแบ่งมรดกแก่พระภิกษุนั้นด้วย หากพระภิกษุนั้นต้องการฟ้องคดีมรดกจะต้องลาสิกขาตามมาตรา 1622 วรรค 1

การกล่าวหา ปืบค้นผู้อื่น กรณีดังกล่าวสะท้อนว่าพระสงฆ์ไม่ควรโต้เถียงกับฆราวาส แต่หากเป็นฝ่ายถูกกระทำก็สามารถขอความคุ้มครองจากเจ้าหน้าที่บ้านเมืองได้โดยไม่ต้องอาบัติ

²¹ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1336 ภายในบังคับแห่งกฎหมาย เจ้าของทรัพย์สินมีสิทธิใช้สอยและจำหน่ายทรัพย์สินของตนและได้ซึ่งดอกผลแห่งทรัพย์สินนั้น กับทั้งมีสิทธิติดตามและเอาคืนซึ่งทรัพย์สินของตนจากบุคคลผู้ไม่มีสิทธิจะยึดถือไว้ และมีสิทธิขัดขวางมิให้ผู้อื่นสอดเข้าเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินนั้นโดยมิชอบด้วยกฎหมาย.

2.3 ความสามารถในการจำหน่ายทรัพย์สิน

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้ให้โอกาสแก่พระภิกษุผู้รับมรดกหรือเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในการพิจารณาและตัดสินใจใช้ทรัพย์สินนั้นให้เป็นประโยชน์ไม่ว่าโดยทางใด ๆ มาตรา 1623 ยินยอมให้พระภิกษุผู้เป็นเจ้าของทรัพย์สินทำนิติกรรมเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินได้ครบเท่าที่ยังมีชีวิตอยู่ เช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป²² ก่อนที่มรดกนั้นจะตกเป็นของสงฆ์เมื่อพระภิกษุรูปนั้นมรณภาพ จึงเป็นข้อกฎหมายที่ดูจะขัดกับความรู้สึกของชาวพุทธ จะเห็นได้จากข้อเสนอในการแก้ไขกฎหมายมาตรา 1623 ของมูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนาได้ตัดส่วนนี้ออกไป อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาตัวบทกฎหมาย จะเห็นว่าท่านใช้คำว่า “จำหน่าย” อันเป็นคำที่มีความหมายยืดหยุ่น สามารถเป็นนิติกรรมได้หลายอย่างที่ไม่ใช่การขาย ซึ่งพระภิกษุสามารถกระทำได้โดยไม่ผิดพระวินัย อนึ่ง การขาย แลกเปลี่ยน ให้เช่าซึ่งทรัพย์สินมรดกที่อาจเกิดเป็นรายได้แก่พระภิกษุนั้น ถือเป็นอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์²³ พระภิกษุจะต้องสละทรัพย์สินที่ได้มาไม่ถูกต้องนั้นแก่สงฆ์และปลงอาบัติ ซึ่งจะทำให้ทรัพย์สินเหล่านั้น เช่น เงินที่ได้รับจากการขายหรือการให้เช่า สิ่งของที่แลกเปลี่ยนมาได้ที่อยู่ในมือของพระภิกษุ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ต้องตกเป็นของสงฆ์ทันที โดยพระวินัย พระภิกษุจึงไม่สามารถที่จะทำการซื้อขายแลกเปลี่ยน ให้เช่า หรือทำนิติกรรมใด ๆ อันจะทำให้ได้มาซึ่งเงินหรือทรัพย์สินอื่นได้ ดังนั้น ในที่นี้ ผู้เขียนจะกล่าวถึงการจำหน่ายที่พระภิกษุสามารถกระทำได้ตามที่กฎหมายเอื้ออำนวยและไม่ผิดตามพุทธบัญญัติเท่านั้น

2.3.1 การยกมรดกที่ได้รับให้แก่ผู้อื่น

กฎหมายมาตรานี้เปิดโอกาสให้พระภิกษุให้ทรัพย์สินอันเป็นมรดกนั้นแก่บุคคลที่ตนเห็นสมควร กฎหมายตราสามดวงที่ยกมาข้างต้นก็มีข้อความที่แสดงให้เห็นรากเหง้าของคำว่า จำหน่าย ในที่นี้คือการให้คืนกลับไปที่ถูกหลานของตระกูลตามเดิม ซึ่งอาจเป็นนิติกรรมได้หลายอย่าง ตัวอย่างเช่น ภิกษุนั้นสามารถสละมรดกส่วนที่ตนได้รับให้แก่ทายาทคนอื่น ๆ ด้วยการแสดงเจตนาไม่ขอเกี่ยวข้องในการรับมรดกในฐานะทายาทโดยธรรมหรือโดยพินัยกรรม และให้สิทธิแก่ทายาทคนอื่น ๆ หรือภิกษุนั้น เมื่อรับมรดกมาแล้วอาจให้ โดยแบ่งสรรปันส่วนให้แก่ลูกหลาน ญาติพี่น้อง บุคคลอื่นหรือนิติบุคคล องค์การการกุศลตามที่ตนเห็นควร หรืออาจจะยกให้โดยทำพินัยกรรมเจาะจงทรัพย์สินและทายาทผู้ได้รับหลังจากตนมรณภาพ โดยที่ทายาทนั้นอาจเป็นลูกหลานญาติพี่น้อง หรือแก่บุคคลอื่น ซึ่งอาจเป็นปัจเจกบุคคล หรือองค์การเพื่อประโยชน์สาธารณะอื่นตามที่พระภิกษุจะเห็นสมควร นิติกรรมเหล่านี้จะต้องทำตามแบบที่กฎหมายกำหนดเพื่อให้มีผลสมบูรณ์ตามกฎหมาย หากเป็นสังหาริมทรัพย์สามารถให้โดยส่งมอบวัตถุสิ่งของนั้นแก่ผู้รับ ตามมาตรา 523²⁴ หรือบอกกล่าวด้วยวาจาแก่ผู้ครอบครองวัตถุนั้นว่าตนมีเจตนายกให้ใครเพื่อให้ผู้ที่ครอบครองอยู่สละแก่ผู้รับ แต่หากเป็นอสังหาริมทรัพย์ ก็จะต้องมีการจดทะเบียนโอนมรดกนั้นต่อ

²² พินัย ณ นคร, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 3, น.257.

²³ พระไตรปิฎกฉบับหลวง, เล่ม 2, ข้อ 113.

²⁴ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 523 การให้นั้น ท่านว่ายอมสมบูรณ์ต่อเมื่อส่งมอบทรัพย์สินที่ให้

หน้าเจ้าพนักงานตามมาตรา 456 วรรค 1²⁵ หรือหากเป็นการทำพินัยกรรมก็ต้องทำตามแบบที่กฎหมายกำหนดตามมาตรา 1648²⁶

ความสามารถในการจำหน่ายมรดกด้วยการยกมรดกที่ได้รับให้แก่ผู้อื่นแสดงให้เห็นว่ากฎหมายยอมให้พระภิกษุใช้ดุลยพินิจในการใช้ทรัพย์สินนั้นให้เกิดประโยชน์ตามเจตนารมณ์ของเจ้ามรดกที่เห็นว่าพระภิกษุซึ่งได้ศึกษาพระธรรมวินัยเป็นผู้ฉลาด สามารถจัดการทรัพย์สินที่ได้มานั้นในทางที่เป็นประโยชน์ตามที่เห็นสมควร ไม่ว่าจะเป็นการเวนคืนทรัพย์สินกลับไปสู่ลูกหลานในตระกูล หรือการบริจาคแก่บุคคล องค์กรที่ทำการกุศลอื่น ๆ ในสังคม ซึ่งตามความเชื่อในพระพุทธศาสนา เท่ากับเป็นการทำทานแก่พระภิกษุที่เคารพนับถือให้พระภิกษุได้ทำทานต่อ ซึ่งจะเป็นบุญกุศลแก่เจ้ามรดกที่ได้มอบทรัพย์สินให้แก่พระภิกษุนั้นด้วย²⁷

2.3.2 เปิดโอกาสให้เจ้าหนี้ของเจ้ามรดกเดิมได้ทวงทรัพย์สินคืน

การเป็นทายาทของพระภิกษุไม่ได้เปิดโอกาสเจ้าหนี้เดิมของเจ้ามรดกฟ้องร้องเรียกตามมูลหนี้ของเจ้ามรดกได้ตลอดระยะเวลาอายุความตามความหมายของมรดกซึ่งรวมถึงสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบต่าง ๆ ที่ไม่ใช่การเฉพาะตัว²⁸ การรับมรดกของพระภิกษุมีผลที่แตกต่างจากการตกเป็นของวัดโดยผลของกฎหมายโดยเฉพาะอสังหาริมทรัพย์ซึ่งทำให้เจ้าหนี้ไม่สามารถฟ้องบังคับคดีได้ ตราบใดที่พระภิกษุผู้ได้รับมรดกนั้นยังมีชีวิตอยู่ การรับมรดกของพระภิกษุจึงเป็นการถือครองทรัพย์สินแทนเจ้ามรดกเพียงแต่ในนามโดยไม่ทำให้เกิดความเสียหายแก่เจ้าหนี้ เพราะพระภิกษุโดยสถานะไม่สามารถใช้ทรัพย์สินได้ ดังนั้นเจ้าหนี้จึงสามารถหักทวงได้ในขณะมีการประกาศโอนมรดกหรือฟ้องเรียกร้องทรัพย์สินตามมูลหนี้ของเจ้ามรดกจากพระภิกษุ การยกทรัพย์สินที่มีปัญหาเช่นนี้เป็นมรดกถวายพระภิกษุน่าจะเป็นทางออกหนึ่งที่นิยมทำในการแก้ปัญหาข้อพิพาททางแพ่งในสังคมไทย เพราะถ้าเจ้าหนี้เห็นว่าทรัพย์สินอยู่ในการครอบครองของพระภิกษุ หรือกำลังเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาปฏิบัติธรรมของวัด ก็อาจไม่ยากเอาความบังคับชำระหนี้จากพระภิกษุก็ได้

เรื่องนี้อาจเทียบได้กับพระวินัยในกรณีที่สิทธิของสงฆ์และผู้เพาะปลูกพืชผลคาบเกี่ยวกัน เช่น พืชของสงฆ์ขึ้นอยู่ในที่ของเอกชน หรือกรณีที่ดินของเอกชนขึ้นอยู่ในที่สงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ตกลงแบ่งกันระหว่างสงฆ์และเอกชนนั้น²⁹ เมื่อตกลงกันจริง อาจเป็นการแบ่งตามส่วนที่ทั้งสองฝ่ายพอใจ หรือ

²⁵ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 456 วรรค 1 การซื้อขายอสังหาริมทรัพย์ ถ้ามิได้ทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่เป็นโมฆะ วิธีนี้ให้ใช้ถึงซื้อขายเรือมีระวางตั้งแต่ห้าตันขึ้นไป ทั้งซื้อขายแพและสัตว์พาหนะด้วย

²⁶ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1648 พินัยกรรมนั้นต้องทำตามแบบซึ่งระบุไว้ในวรรค 2 แห่งลักษณะนี้

²⁷ Gregory Schopen, "Monastic Law meets the Real World: A Monk's Continuing Right to Inherit Family Property in Classical India," *History of Religion*, Vol.35, no. 2, 101, p. 107 (1995).

²⁸ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1600 ภายใต้บังคับแห่งประมวลกฎหมายนี้ กองมรดกของผู้ตายได้แก่ทรัพย์สินทุกชนิดของผู้ตาย ตลอดทั้งสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบต่าง ๆ เว้นแต่ตามกฎหมายหรือว่าโดยสภาพแล้วเป็นการเฉพาะตัวของผู้ตายโดยแท้

²⁹ พระไตรปิฎกฉบับหลวง, เล่ม 5 ข้อ 91.

อาจเป็นไปได้ว่าฝ่ายเอกชนนั้นยอมสละพืชผลที่พิพาทนั้นแก่สงฆ์ ตามวิสัยของชาวพุทธหรือชาวอินเดียโบราณที่จะไม่เห็นแก่ประโยชน์จากทรัพย์สินส่วนรวมของพระศาสนาหรือของนักบวช ทำนองเดียวกันกับกรณีที่หญิงรับใช้ของนางวิสาขาลิ้มเครื่องประดับมหาลดาปสาธน์ไว้หน้าพระอารามแล้วพระอานนท์เก็บไว้ให้นางวิสาขาเห็นว่าของมีค่านั้นอยู่ในความครอบครองของสงฆ์แล้ว จึงควรถวายให้สงฆ์ไปด้วยการขายแล้วนำเงินมาสร้างแป้นวัดบุพพาราม³⁰ ดังนั้น ผลจากการตกลงกันระหว่างเจ้าหนี้กับภิกษุผู้รับมรดกอาจเป็นไปได้สองอย่าง กล่าวคือ เจ้าหนี้ได้รับชำระหนี้จำนวนนั้นจากมรดกตามมูลหนี้ที่มีโดยชอบด้วยกฎหมาย หรืออาจเป็นไปได้ว่า เมื่อเจ้าหนี้พบว่าผู้รับมรดกเป็นภิกษุอาจจะไม่ยากเอาความและยกหนี้ส่วนนั้นถวายแก่พระภิกษุนั้นไป ความเป็นพระภิกษุจึงช่วยคุ้มครองทรัพย์สินของเจ้ามรดกซึ่งเป็นลูกหนี้ ซึ่งในที่สุดก็ขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจของเจ้าหนี้ว่าจะเรียกร้องตามมูลหนี้นั้นหรือยกถวายแก่พระภิกษุนั้นโดยเห็นแก่พระศาสนา

2.3.3 มอบให้เป็นสมบัติของสงฆ์ ให้สงฆ์นำมาใช้ประโยชน์ได้

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เมื่อพระภิกษุได้รับของที่ไม่เหมาะสมแก่สมณสาธูป เช่นเงินทองของมีค่าต่าง ๆ หากภิกษุรับเอาแล้วยึดถือไว้เฉพาะตนย่อมเป็นการอาบัติ จะต้องสละทรัพย์สินนั้นให้เป็นสมบัติของพระสงฆ์ คือ เป็นสมบัติส่วนรวมสำหรับพระภิกษุในวัดได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ดังนั้น แม้พระภิกษุรูปหนึ่งจะไม่สามารถครอบครองและใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินนั้นได้ แต่พระสงฆ์สามารถทำได้ เช่นเดียวกับทรัพย์สินอื่น ๆ ที่หายากหรือหายากโดยตรงแก่พระสงฆ์ สงฆ์ในที่นี้คือพระภิกษุจำนวนตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป พระวินัยกำหนดวิธีการจัดการตามสภาพของทรัพย์สินที่ตกเป็นของสงฆ์ดังนี้

ในกรณีที่ข้าวของนั้นเป็นอาหาร เภสัช หรือของบริโภคอุปโภค พระพุทธเจ้าให้พระสงฆ์แต่งตั้งพระภิกษุรูปหนึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่แจก³¹

ในกรณีที่สิ่งของที่ได้รับมาเป็นเสนาสนะ เช่น เติ่งตั้ง แก้ว อี้ พุก หมอน เพอร์นิเจอร์ต่าง ๆ พระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้เป็นสมบัติส่วนกลาง ให้พระภิกษุทั้งปวงสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันโดยแต่งตั้งพระภิกษุรูปหนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้จัดสรรปันส่วนให้ปันไปด้วยความเรียบร้อยและปราศจากอคติ³² พระสงฆ์ต้องช่วยกันรักษาให้คงสภาพ ไม่ให้เสียหายเสื่อมโทรม³³ ของใช้บางชิ้นเป็นอภิปิณณวัตถุ หุรหุราเกินกว่าที่จะนำมาใช้เป็นเสนาสนะของพระภิกษุ พระพุทธเจ้าก็ทรงแนะนำให้ตัดส่วนที่ไม่เหมาะสมนั้นออก เช่น ตอน

ที่ พระ อ ย ยิ ก า ข อ ง พระ เจ้า ป เ ส น ทิ โ ก ศ ล ส ว ร ร ค ต

มีของใช้ส่วนพระองค์จำนวนมากที่นำไปถวายพระสงฆ์ ได้แก่ เครื่องลาดสวयงาม แก้ว เติ่งใหญ่สลักรูป

³⁰ พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย, เล่ม 41 หน้า 104-106.

³¹ พระไตรปิฎกฉบับหลวง, เล่ม 6 ข้อ 592.

³² พระไตรปิฎกฉบับหลวง, เล่ม 7 ข้อ 277.

³³ พระไตรปิฎกฉบับหลวง, เล่ม 7 ข้อ 314, 316-321.

สัตว์ร้าย พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ทำลายรูปสัตว์ร้ายนั้นแล้วใช้เป็นเสนาสนะได้ ส่วนเครื่องลาดใช้ลาดพื้น³⁴ เป็นต้น

ในกรณีที่เป็นสิ่งของที่ฆราวาสใช้ประโยชน์อย่างหนึ่ง ซึ่งพระสงฆ์อาจใช้ไม่ได้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้สิ่งของที่ได้รับมานั้นในลักษณะอื่นได้ เช่น ผ้าท่อน้อยซึ่งไม่มีขนาดกว้างยาวพอที่จะใช้นุ่งห่ม หรือใช้ประโยชน์อื่นใดได้³⁵ หนึ่งหมี่³⁶ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้เป็นผ้าเช็ดเท้า หรือในกรณีเงินทองของมีค่า หรือสิ่งของบางอย่างที่มีค่าเกินกว่าที่พระภิกษุใช้ประโยชน์โดยปกติได้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้มีการแลกเปลี่ยนให้เป็นประโยชน์ได้ เช่น กรณีที่สงฆ์ได้รับผ้ากัมพลหรือผ้าอื่น ๆ ที่มีราคามาก ทรงอนุญาตให้แลกเปลี่ยนเพื่อประโยชน์แก้ผ้าติกรรม หรือเพื่อบำรุงเสนาสนะอื่น ๆ³⁷

ในกรณีที่เป็นสิ่งของที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามพระภิกษุรับหรือทรงเคยแสดงว่าไม่เหมาะสม³⁸ ภายหลังก็มีข้อกำหนดเพิ่มเติมให้พระภิกษุสามารถใช้ประโยชน์ได้ เช่น ของที่ได้มาจากการแลกเปลี่ยน พระภิกษุอาจขอให้ภิกษุช่วยจัดการนำของที่ได้รับจากการแลกเปลี่ยนซึ่งเป็นอาบัติไปเปลี่ยนเป็นของอย่างอื่นที่ต้องการได้³⁹ เงินหรือทองซึ่งเป็นของต้องห้าม หากให้แก่ภิกษุการรับแทนเพื่อซื้อหาสิ่งของที่พระสงฆ์ต้องการก็สามารถทำได้⁴⁰ นอกจากนี้ คัมภีร์สมันตปาสาทิกาซึ่งเป็นอรรถกถาพระวินัยก็มีทางออกที่จะทำให้ทรัพย์สินนั้นเป็นประโยชน์แก่พระสงฆ์ เช่น แทนที่พระภิกษุหรือสงฆ์จะรับเงินโดยตรง ก็บอกผู้ถวายให้นำเงินนั้นไปทำการก่อสร้างที่เป็นประโยชน์แก่พระสงฆ์โดยให้ฆราวาสนั้นเป็นผู้ดำเนินการก่อสร้างเอง การถวายทาสชายหญิง ปศุสัตว์ แต่พระสงฆ์โดยมุ่งเจตนาของผู้ถวายให้คนหรือสัตว์เหล่านั้นอยู่เป็นสุขหรือเป็นอิสระในบริเวณพระอารามแทนที่จะถวายเป็นทรัพย์สินให้พระสงฆ์ได้ใช้ประโยชน์ เป็นต้น⁴¹

จากหลักการจัดการทรัพย์สินข้างต้น ทำให้เห็นว่าเมื่อลาภเกิดแก่พระสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นสังหาริมทรัพย์หรืออสังหาริมทรัพย์ พระสงฆ์สามารถจัดการให้เป็นประโยชน์เท่าที่จะทำได้ ดังที่ได้กล่าวข้างต้นว่า พระพุทธเจ้าไม่ทรงปฏิเสธของต่าง ๆ ที่หายากหรือหายากถวาย แต่สำคัญที่สงฆ์จะต้องมีหลักในการจัดการของนั้นให้เป็นประโยชน์ในทางปัจจัยสี่ ดังนั้น ของบางอย่างที่พระภิกษุรับมาจากเจ้ามรดก หากตัดสินใจขายตลอดชีวิต ก็สามารถนำมาถวายพระสงฆ์ให้เป็นสมบัติของวัดได้เสมอ เช่น บัญชีธนาคาร พันธบัตร ใบหุ้น หรือสิ่งอื่นที่คล้ายกัน ซึ่งหากยึดถือไว้เพื่อตนเองหรือนำไปขึ้นเงินย่อมเป็นอาบัติ หากไม่คืน

³⁴ พระไตรปิฎกฉบับหลวง, เล่ม 7 ข้อ 291.

³⁵ พระไตรปิฎกฉบับหลวง, เล่ม 7 ข้อ 316.

³⁶ พระไตรปิฎกฉบับหลวง, เล่ม 7 ข้อ 314.

³⁷ พระไตรปิฎกฉบับหลวง, เล่ม 7 ข้อ 312, 313.

³⁸ พระไตรปิฎกฉบับหลวง, เล่ม 9, ข้อ 7.

³⁹ พระไตรปิฎกฉบับหลวง, เล่ม 2, ข้อ 116.

⁴⁰ พระไตรปิฎกฉบับหลวง, เล่ม 5, ข้อ 85.

⁴¹ ดนัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์, พระสงฆ์กับทรัพย์สินส่วนตัว, (งานวิจัยศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), น. 58-60.

กลับไปที่ถูกหลานในตระกูลหรือบริจาคนักมูลนิธิต ครอบงำถวายพระสงฆ์หรือถวายวัดโดยไม่จำเป็นต้องรอจนกระทั่งมรณภาพ ในทำนองเดียวกัน อสังหาริมทรัพย์ เช่น บ้าน ห้องแถว ที่ดินซึ่งสงฆ์อาจปล่อยให้เช่าเพื่อได้เงินมาใช้ประโยชน์แก่สงฆ์ในด้านอื่นได้ เมื่อพระสงฆ์รับมาแล้ว ก็ต้องรับโอนให้ถูกต้องตามที่กฎหมายรับรอง คือมีการจดทะเบียนโอนต่อหน้าพนักงานเจ้าหน้าที่ โดยมีไวยาวัจกรหรือคฤหัสถ์ที่ได้รับการแต่งตั้งจากสงฆ์เป็นตัวแทนในการจัดการให้เช่าหรือหาผลประโยชน์⁴² ผู้ที่ทำหน้าที่ไวยาวัจกร ต้องเป็นชาย มีสัญชาติไทย นับถือพระพุทธศาสนา อายุไม่ต่ำกว่า 25 ปี เป็นผู้มีความรู้ มีหลักฐานมั่นคง ไม่มีคุณสมบัติอื่น ๆ ที่ต้องห้าม⁴³

โดยสรุป พระภิกษุสามารถมีสิทธิรับและจำหน่ายมรดกหรือทรัพย์สินอื่น ๆ ที่ตนเป็นเจ้าของตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้โดยไม่ขัดต่อสิกขาบทและหลักการจัดการทรัพย์สินในพระวินัย โดยอาจรับทรัพย์สินบางอย่างได้ผ่านเอกสารแสดงกรรมสิทธิ์ และควรได้ใช้สิทธิทางศาลเพื่อรักษาทรัพย์สินตลอดจนทำการแจกจ่ายตามที่เห็นสมควร ได้แก่ เว้นคืนให้แก่ลูกหลานในตระกูล ให้เจ้าน้ำฟองบังคับชำระหนี้จากมรดก และบริจาคนักสงฆ์หรือเพื่อสาธารณประโยชน์ เมื่อพระภิกษุนั้นมรณภาพ ทรัพย์สินที่ยังเหลืออยู่ในความครอบครองจะตกเป็นของสงฆ์ทั้งหมด ตราบใดที่พระภิกษุไม่ได้ครอบครองเงินทองของมีค่าไม่ได้ทำการซื้อขาย หรือแลกเปลี่ยนอันทำให้เกิดผลประโยชน์เป็นเงินหรือทรัพย์สินอื่นในทางธุรกิจ ก็ไม่ถือว่าพระภิกษุนั้นต้องอาบัตินิสัคคียปาจิตตีย์หรือเป็นการไม่สมควรแต่อย่างใด

3. ความไม่เหมาะสมจากการตีความประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1622 และ 1623

สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาอย่างหนึ่งจากการรับรองการรับและจำหน่ายทรัพย์สินมรดกของพระภิกษุ คือ คดีแพ่งที่เกี่ยวกับการโต้แย้งกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินมรดก โดยมีคู่ความฝ่ายหนึ่งเป็นพระภิกษุหรือวัด ซึ่งในความรู้สึกของคนทั่วไปเป็นปัญหาที่ต้องแก้ไข ดังที่มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนาเห็นว่าเป็นการเสียหายแก่ “สถานะ” และ “ภารกิจ” ของสงฆ์ โดยมีข้อถกเถียงว่าพระภิกษุสงฆ์สมควรครอบครองซึ่งเงินทองหรือทรัพย์สินอื่น ๆ เพื่อความมั่นคงทางปัจจัย 4 และประโยชน์เกื้อกูลแก่พระศาสนาได้เพียงใด ในเมื่อสิ่งเหล่านี้อาจจะนำมาซึ่งภาพลักษณ์ที่ไม่เหมาะสมอื่น ๆ ตลอดจนกิเลสที่เกิดขึ้นในใจในฐานะคู่ความได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหวงแหน ฯลฯ อันเนื่องมาจากการโต้แย้งสิทธิในทรัพย์สินเหล่านั้น

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535 มาตรา 31 กำหนดให้วัดหรือคณะสงฆ์ที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาหนึ่ง ๆ มีฐานะเป็นนิติบุคคล สามารถทำนิติกรรมเกี่ยวกับทรัพย์สินได้ เช่น วัดสามารถได้ที่ดินที่ได้มาจากครอบครองโดยปรปักษ์กรณีที่ได้ครอบครองที่ดินของผู้อื่นโดยสงบและเปิดเผยเป็น

⁴² กฎกระทรวงฉบับที่ 2 พ.ศ. 2511 ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505, ข้อ 3.

⁴³ กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 18 (พ.ศ. 2536) อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 15 ตรี แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 และมาตรา 23 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505, ข้อ 6.

เวลานาน 10 ปี⁴⁴ สามารถเป็นทายาทหรือผู้รับมรดกโดยพินัยกรรม⁴⁵ การโต้แย้งสิทธิกันระหว่างวัดกับบุคคลธรรมดาจึงถือว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้เพราะทั้งสองฝ่ายเป็นบุคคลที่มีฐานะเท่าเทียมกันตามกฎหมายถึงกระนั้น รัฐได้กำหนดสิทธิและความสามารถตามกฎหมายของทั้งสองฝ่ายไม่เท่าเทียมกันทีเดียวโดยเฉพาะในเรื่องของอสังหาริมทรัพย์ เพราะตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ที่ดินของวัดหรือธรณีสงฆ์ ไม่อยู่ในความรับผิดชอบแห่งการบังคับคดี จะฟ้องบังคับให้โอนแก่กันได้ และเอกชนใดจะยึดหรือครอบครองโดยปรักษีโดยอ้างอายุความมิได้⁴⁶ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพื่อให้ธรณีสงฆ์เป็นที่ดินส่วนกลางของชาวพุทธที่ทำประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติสงฆ์ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มาตรา 7 ที่ว่า “ที่วัดก็ดี ที่ธรณีสงฆ์ก็ดี เป็นสมบัติทางศาสนา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้เป็น อัครศาสนูปถัมภกทรงปกครองรักษาโดยพระบรมราชานุญาต ผู้ใดผู้หนึ่งจะโอนกรรมสิทธิที่ดินนั้นไปไม่ได้” ดังนั้น วัดจึงมีสิทธิเหนือกว่าบุคคลธรรมดาในแง่ของการโต้แย้งสิทธิในอสังหาริมทรัพย์หากพิสูจน์ได้ว่าวัดเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์

เมื่อเกิดข้อพิพาทเกี่ยวกับทรัพย์สินหรือที่ดินวัดซึ่งถูกเอกชนถือครองหรือใช้ประโยชน์โดยไม่ชอบจึงเป็นเรื่องของวัดในการฟ้องขับไล่เพื่อทวงสิทธิ โดยมีผู้แทนของวัด ได้แก่ เจ้าอาวาส หรือไวยาวัจกร⁴⁷ เป็นโจทก์ฟ้องเองหรือมอบหมายให้ผู้อื่นเป็นโจทก์ฟ้องแทนตนก็ได้ อำนาจในการขับไล่ดังนี้ย่อมมีอย่างถาวร ไม่จำกัดเวลา⁴⁸ หรือถ้าพระภิกษุผู้รับมรดกยังมีชีวิต พระภิกษุนั้นแม้จะไม่ได้อยากข้องเกี่ยว ก็ต้องเข้าสู่กระบวนการทางกฎหมายในฐานะโจทก์ฟ้องร้อง ซึ่งทำให้เกิดภาพลักษณ์ที่ไม่เหมาะสมแก่พระภิกษุและวัดซึ่งตามปกติต้องพึ่งพาการบริจาคของศรัทธา เพราะสำหรับบุคคลภายนอกแล้ว พระภิกษุหรือวัดในฐานะโจทก์ดูไม่ต่างอะไรจากนายทุนซึ่งทำการขับไล่ชาวบ้านออกจากที่ดินที่อยู่อาศัยหรือทำกิน

จากการศึกษาคำพิพากษาศาลฎีกาที่เกี่ยวข้องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พบว่าการครอบครองและการฟ้องร้องของพระภิกษุและวัดเป็นเพียงผลที่ตามมาจากสิทธิตามกฎหมาย หากวิเคราะห์มูลคดีจะเห็นสาเหตุของการโต้แย้งสิทธิ คือความไม่สุจริตหรือความไม่ชอบของคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ซึ่งแยกพิจารณาได้ดังนี้

3.1 ความไม่สำรวมในพระวินัยของพระภิกษุและวัด

จุดเริ่มต้นของปัญหาคือการที่พระภิกษุขายที่ดินอันเป็นทรัพย์สินส่วนตัวทั้งที่เป็นอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ ทำให้เกิดเป็นข้อพิพาทระหว่างเอกชนกับวัดซึ่งได้กรรมสิทธิ์ของพระภิกษุผู้มรณภาพโดยผลของกฎหมายด้วยเหตุที่การขายที่ดินที่พระภิกษุทำนั้นยังไม่เสร็จสมบูรณ์ กล่าวคือ เอกชนซื้อที่ดินมรดกจากพระภิกษุโดยจ่ายเงินค่าที่ดินทั้งหมดหรือบางส่วนแล้ว แต่ยังไม่ทันที่จะได้ทำการจด

⁴⁴ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 603/2474.

⁴⁵ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1516/2503, 4979/2539.

⁴⁶ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2535, มาตรา 34; คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 305/2497, 1288/2513, 679/2535.

⁴⁷ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 607/2539.

⁴⁸ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 953/2508.

ทะเลเบียนโอน พระภิกษุ นั้นเกิดมรณภาพ เมื่อวัดได้เข้ามาดูแลเรื่องทรัพย์สินของพระภิกษุผู้มรณภาพ จึงเกิดเป็นคดีความโต้แย้งกรรมสิทธิ์ที่ดินผืนนั้น⁴⁹ ในกรณีเช่นนี้ ศาลยุติธรรมจะตัดสินให้ที่ดินซึ่งพระภิกษุที่มรณภาพมีกรรมสิทธิ์ตกเป็นของวัดโดยไม่รับฟังข้อโต้แย้งใด ๆ เพราะที่ดินมรดกของพระภิกษุย่อมตกเป็นที่ของวัดซึ่งเป็นธรรมสงฆ์โดยผลของกฎหมาย เอกชนไม่สามารถโต้แย้งสิทธิ์ หรือบังคับคดีได้ ดังนั้น การจ่ายเงินค่าที่ดินแก่พระภิกษุเจ้าของที่ดินไปก่อนหน้านั้นจึงเป็นการสูญเปล่า เพราะการชำระหนี้ตกเป็นอันพันวิสัยที่จะโทษฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดได้ ดังเช่น ในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6354/2540 ซึ่งในประเด็นนี้ พินัย ญ นคร ไม่เห็นด้วยกับการวินิจฉัยไปในแนวทางดังกล่าวเพราะเห็นว่าไม่เป็นธรรมแก่เอกชนผู้ซื้อ⁵⁰ การตัดสินคดีความในทำนองนี้แสดงให้เห็นถึงเอกสิทธิ์ของวัดในพระพุทธศาสนาซึ่งอสังหาริมทรัพย์ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย นอกจากวัดจะได้รับประโยชน์จากการได้รับที่ดินจากภิกษุเจ้ามรดกโดยผลของกฎหมาย วัดยังไม่มีหน้าที่ต้องคืนหรือชดใช้ราคาแก่ผู้ซื้อหรือผู้รับโอนผู้ซึ่งแม้จะเสียค่าตอบแทนโดยสุจริตแล้วก็ตาม⁵¹ ความต้องการที่จะแก้ปัญหาปรากฏในร่างกฎหมายใหม่ที่มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนาเสนอให้เจ้าหน้าที่สามารถบังคับชำระหนี้ได้จากทรัพย์สินที่ตกเป็นของสงฆ์หรือส่วนกลาง

นอกจากนี้ ยังมีกรณีที่วัดฟ้องร้องทรัพย์สินมรดกซึ่งเป็นสินสมรสของพระภิกษุผู้มรณภาพกับอดีตภรรยา ซึ่งทำให้อสังหาริมทรัพย์ที่เป็นกรรมสิทธิ์ร่วมกันระหว่างพระภิกษุผู้มรณภาพและอดีตภรรยาตกเป็นของวัดทั้งหมด โดยอาศัยประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1623 จากการศึกษาเรื่องการยกประชุมยกร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1623 จักรพัฒน์ ไรจน์ อารยานนท์ พบว่า ที่ธรณีสงฆ์ไม่ได้มีสถานะที่เหมือนกับที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินทีเดียว ทั้งยังปรากฏแนวทางพิพากษาในลักษณะเดียวกับมรดกซึ่งต้องมีการชำระหนี้ก่อนตกเป็นของวัดในคำพิพากษาศาลฎีกาเก่า ๆ เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 439/2479, 952/2507 ซึ่งแตกต่างจากแนวทางการตีความของศาลยุติธรรมในปัจจุบัน⁵² ผู้เขียนมีความเห็นว่า หากไม่ใช่ทรัพย์สินที่พระภิกษุได้รับมาด้วยความเป็นพระภิกษุ วัดก็ไม่ควรใช้สิทธิเรียกร้องเพราะการอุปสมบทถือว่าเป็นการตัดขาดจากทางโลกแล้ว แม้จะไม่ทำให้ความเป็นสามีภรรยาจะขาดกันตามกฎหมาย แต่ตราบเท่าที่พระภิกษุไม่ได้ลาสิกขา ทรัพย์สินที่พระภิกษุสะสมในขณะที่ยังอยู่กินกับอดีตภรรยาเป็นทรัพย์สินที่เกิดขึ้นก่อนอุปสมบทควรเป็นของอดีตภรรยาและทายาทตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1624 ไม่ใช่ “มรดก” ซึ่งวัดอาจทวงสิทธิความเป็นเจ้าของได้ กรณีเช่นนี้ทำให้เห็นถึงความไม่สมควรอย่างยิ่งที่วัดเข้ามาเป็นโจทก์ฟ้องร้องทวงทรัพย์สินที่เป็นสินสมรสของพระภิกษุและขณะคดีโดยอาศัยข้อกฎหมายดังกล่าว

⁴⁹ ตัวอย่างเช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1316/2554 ทำสัญญาจะซื้อจะขายที่ดินกับพระภิกษุผู้รับมรดก พระภิกษุแบ่งที่ดินแล้วแต่ยังไม่ทันได้จดทะเบียนโอนให้แก่ผู้ซื้อ พระภิกษุมรณภาพ ศาลพิพากษาว่าที่ดินเป็นธรรมสงฆ์โดยผลของกฎหมาย ไม่สามารถฟ้องบังคับวัดให้โอนที่ดินได้ ตัวอย่างอื่น ๆ เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1316/2554, 1816/2542, 2741/2541.

⁵⁰ พินัย ญ นคร, *อ้างแล้ว* เชิงอรรถที่ 3, น.287-289.

⁵¹ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 851-853/2499.

⁵² ดูเพิ่มเติมใน จักรพัฒน์ ไรจน์อารยานนท์, “การทำนิติกรรมและมรดกของพระภิกษุที่เกี่ยวข้องกับสินสมรส,” (วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัย คณนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553).

3.2 ความไม่สุจริตของเอกชนคู่ความ

บางครั้งพระภิกษุผู้ได้รับมรดกอาจให้ญาติพี่น้องของตนถือครองและใช้ประโยชน์จากบ้านหรือที่ดินของตนไปก่อนโดยที่ญาติพี่น้องก็ทราบว่าเป็นเจ้าของ เมื่อพระภิกษุมรณภาพ แทนที่ญาติพี่น้องจะคืนบ้านหรือที่ดินแก่วัดซึ่งเป็นเจ้าของทรัพย์สินของพระภิกษุผู้มรณภาพตามกฎหมาย กลับยึดถือทรัพย์สินนั้นเอง โดยหวังครอบครองโดยปรปักษ์ หรือทำการขายถ่ายโอนทรัพย์สินนั้นแก่ผู้อื่นทั้งโดยสุจริตและทุจริต ทำให้เกิดเป็นปัญหาโต้แย้งสิทธิระหว่างวัดกับเอกชน ในกรณีเช่นนี้ วัดย่อมเป็นผู้มีสิทธิตามกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคดีเกี่ยวกับที่ดินซึ่งมีกฎหมายธรณีสงฆ์คุ้มครอง การต่อสู้คดีของเอกชนจึงไม่มีประโยชน์อะไร⁵³ อย่างไรก็ตาม คดีความที่เกิดขึ้นแสดงให้เห็นว่าบางคนไม่ทราบหรือคิดไม่ถึงว่าพระภิกษุหรือวัดจะสามารถครอบครองและใช้สิทธิทางศาลในการทวงคืนทรัพย์สินได้ ในขณะที่ความเห็นแก่ทรัพย์สินมีมากกว่าความคิดที่จะเสียสละให้แก่พระศาสนา ดังเช่นในคำพิพากษาศาลฎีกาเลขที่ 5528/2533 เจ้าของที่ดินได้ถวายที่ดินแก่วัดแห่งหนึ่ง แต่ได้จดทะเบียนสิทธิเก็บกินตลอดชีวิตแก่ภรรยา ภรรยาได้รับทราบและยอมรับกรรมสิทธิ์ของวัดที่ปกครองที่ดิน แต่ภายหลังกลับขายสิทธิแก่ผู้อื่น ผู้ซื้อได้ฟ้องร้องวัดบังคับให้จดทะเบียนโอนให้ แต่ก็ไม่เป็นผลเพราะกรรมสิทธิ์ในที่ดินตกแก่วัดตั้งแต่การจดทะเบียนถวายที่ดินแก่วัดแล้ว

ประเพณีและความเชื่อของไทยสะท้อนความคิดของคนไทยโบราณที่จะไม่นำทรัพย์สินของวัดเข้าบ้าน เพราะถือเป็นของสงฆ์ เป็นของผู้มีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนาถวายวัด หากขโมยทรัพย์สินของวัดจะทำให้ผู้ขโมยทำกินไม่ขึ้น ไม่เจริญรุ่งเรืองในชีวิต ตายไปก็อาจเกิดเป็นเปรต ดินหรือทรายในวัดที่ชาวพุทธเหยียบย่ำในวัดและติดเท้ากลับบ้านไปตลอดทั้งปี คนไทยโบราณทางภาคเหนือ ก็ยังนำมาคั้นสงฆ์ในประเพณีขทรายเข้าวัด หรือก่อนพระเจดีย์ทรายในช่วงสงกรานต์ซึ่งถือว่าเป็นเทศกาลปีใหม่ ประเพณีและความเชื่อเหล่านี้มีส่วนช่วยคุ้มครองทรัพย์สินของพระภิกษุหรือวัด ทำให้ผู้ที่มีส่วนได้เสียไม่คิดที่จะเรียกร้องผลประโยชน์ หรือยอมสละส่วนนั้น ถวายไปโดยถือว่าเป็นการทำบุญ อย่างไรก็ตาม ความเชื่อและประเพณีเหล่านี้ค่อย ๆ จางหายไป หรือถูกลดความสำคัญลงในสังคมปัจจุบันยามที่ที่ดินทำกินมีน้อยและทรัพย์สินต่าง ๆ ที่มีมูลค่าสามารถเปลี่ยนให้เป็นเงินสดได้ คนจำนวนไม่น้อยกล้ายืนยันสิทธิของตนเป็นคู่ความกับพระภิกษุหรือวัดทั้งโดยสุจริตและทุจริต การที่รัฐไทยให้เอกสิทธิ์แก่ที่ธรณีสงฆ์ก็เป็นส่วนหนึ่งในการรักษาผลประโยชน์ของสงฆ์และพระพุทธศาสนาด้วยกลไกทางกฎหมายซึ่งมีประสิทธิภาพมากกว่าประเพณีและความเชื่อแบบโบราณ กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมจึงต้องเป็นที่พึ่งของสงฆ์ในการดำรงอยู่อย่างสันติที่สงฆ์พึงได้รับ เช่นเดียวกันกับนิติบุคคลอื่น หรือองค์กรต่าง ๆ ของรัฐ

⁵³ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 953/2508, 2184-2195/2525, 2741/2541, 3760/2545, 3688/2546.

4. แนวทางแก้ไขปัญหามาจากการตีความประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1622 และ 1623

คำพิพากษาศาลฎีกาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันแสดงให้เห็นว่าศาลยุติธรรมยอมรับนิติกรรมเกี่ยวกับทรัพย์สินของพระภิกษุเช่นเดียวกับบุคคลธรรมดาที่มีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน ซึ่งก็ไม่น่าแปลกใจเพราะไม่มีข้อกฎหมายในเรื่องความสามารถของบุคคลห้ามไว้ ปัจจุบัน พระภิกษุส่วนใหญ่รับเงินนิตยภัตตลอดจนเงินถวายในโอกาสต่าง ๆ เพื่อใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน⁵⁴ ในกรณีการใช้จ่ายนี้ยังพอเข้าใจได้ว่า เป็นความจำเป็นซึ่งจะต้องใช้เงินเพื่อความสะดวกในการเดินทาง การซื้อวัตถุดิบของเล็กน้อย ๆ ที่จำเป็นในการศึกษาเล่าเรียน แต่การซื้อขายทรัพย์สินส่วนตัวโดยเฉพาะที่ดินซึ่งต้องมีการทำสัญญาจดทะเบียนต่อหน้าพนักงานเจ้าหน้าที่กรมที่ดินไม่ควรให้เกิดขึ้นหรือมีผลตามกฎหมายไม่ว่ากรณีใด ๆ ดังนั้น ปัญหาสมควรได้รับการพิจารณาแก้ไขโดยให้มีแนวทางการดำเนินงานของราชการ หรือการพิพากษาคดีเกี่ยวกับนิติกรรมของพระภิกษุที่สอดคล้องกับพระวินัย เพื่อป้องกันความไม่เหมาะสมและปัญหาต่าง ๆ ที่อาจตามมา ได้แก่ การรับเงินทองของพระภิกษุ การซื้อขายที่ดินของพระภิกษุซึ่งมรณภาพในขณะที่การโอนยังไม่เสร็จสิ้นตลอดจนทุจริตกรรมที่อาจเกิดขึ้นในการซื้อขาย ให้เข้า ซึ่งล้วนแต่เป็นจุดเริ่มต้นของการฟ้องร้องระหว่างคู่ความที่ฝ่ายหนึ่งคือพระภิกษุหรือวัด

เรื่องความสามารถในการเป็นโจทก์ฟ้องร้องของวัดเคยเป็นประเด็นข้อกฎหมายที่เคยพิจารณามาแล้ว ปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 9359/2555 (ประชุมใหญ่) หากมีกรณีโต้แย้งสิทธิในที่ดินระหว่างวัดและเอกชนเช่นนี้ วัดจะต้องดำเนินการฟ้องขับไล่เอง ไม่ใช่อำนาจหน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จึงแสดงให้เห็นว่า แม้จะมีหน่วยงานของรัฐที่ช่วยดูแลทรัพย์สินของสงฆ์ แต่ก็ไม่ได้ช่วยอะไรในทางปฏิบัติ ทั้งที่ทรัพย์สินต่าง ๆ ที่มติด้องแจ้งต่อสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติที่วัดตั้งอยู่ก็ตาม⁵⁵ ผู้เขียนมีความเห็นว่า หากที่ดินได้ซื้อว่า เป็น ธรณีสงฆ์ ซึ่งได้รับการคุ้มครองจากรัฐ ก็ควรมีกฎหมายที่ให้อำนาจสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นผู้ยื่นฟ้องขับไล่ เพราะมีหน้าที่โดยตรงในการส่งเสริม ดูแล รักษา และทำนุบำรุงศาสนสถานและศาสนวัตถุทางพระพุทธศาสนา⁵⁶ มากกว่าที่จะให้วัดหรือตัวแทนวัดดำเนินการเองซึ่งดูไม่เหมาะสม และไม่ใช่มืออาชีพในการดำเนินการเพื่อรักษาสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ ตามกฎหมาย

หากความเป็นพระภิกษุมีผลต่อความสามารถในการฟ้องทรัพย์สินมรดก ตลอดจนสถานะของทรัพย์สินหลังมรณภาพ ความเป็นพระภิกษุก็ควรเป็นจารีตประเพณีที่มีผลต่อนิติกรรมที่ขัดพระวินัยของพระภิกษุในทำนองเดียวกัน เพราะตามพระวินัย พระภิกษุไม่มีเสรีภาพในการทำสัญญาบางอย่างได้เหมือน

⁵⁴ ดนัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์, พระสงฆ์กับทรัพย์สินส่วนตัว, (งานวิจัยศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), น.83.

⁵⁵ กฎกระทรวงฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2511) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505, ข้อ 7

⁵⁶ “อำนาจหน้าที่,” สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, (2554) สืบค้นเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2561, จาก <http://www.onab.go.th/home-onab/%e0%b8%ad%e0%b8%b3%e0%b8%99%e0%b8%b2%e0%b8%88%e0%b8%ab%e0%b8%99%e0%b9%89%e0%b8%b2%e0%b8%97%e0%b8%b5%e0%b9%88/>.

บุคคลธรรมดา⁵⁷ เป็นอาบัตินิสสัคคียปาจิตติย พระภิกษุนั้นต้องปลงอาบัติและสละทรัพย์สินนั้น นิติกรรมที่พระภิกษุทำจึงควรมีผลเป็นโมฆะ ข้อเท็จจริงดังกล่าวกลับไม่ได้รับการยอมรับเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินงาน หรือตีความกฎหมายของหน่วยงานราชการและศาลยุติธรรมของไทย ต่างจากเรื่องสถานะของพระภิกษุในทางการเมืองซึ่งถือว่าพระภิกษุเป็นผู้ไม่เกี่ยวข้องกับทางโลกแล้ว การที่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เกี่ยวกับความสามารถของบุคคลไม่ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้โดยเฉพาะไม่ได้หมายความว่าพระภิกษุจะสามารถใช้สิทธิเช่นเดียวกับบุคคลธรรมดาในการทำนิติกรรมสัญญาทุกอย่างตามกฎหมาย เพราะการดำเนินชีวิตของพระภิกษุต้องอยู่ภายใต้สิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ ในอดีตที่ไม่ได้กำหนดไว้ ก็อาจเพราะเรื่องนี้ไม่ได้เกิดขึ้นบ่อย แต่ในปัจจุบัน มีพระภิกษุทำนิติกรรมเกี่ยวกับทรัพย์สินขัดต่อหลักพระวินัยมากขึ้น จนทำให้คนในสังคมเริ่มรู้สึกว่าไม่เหมาะสมจนต้องการที่จะยกเลิกสิทธิในการรับมรดกซึ่งถูกมองว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่สำคัญที่ทำให้พระภิกษุมีทรัพย์สินจำนวนมาก

ปัญหาจากความไม่เหมาะสมตามที่แจกแจงนั้น ผู้เขียนจึงเห็นว่าเบื้องต้นสามารถแก้ไขได้ด้วยการใช้และตีความกฎหมายที่มีอยู่ให้สอดคล้องกับพระวินัย⁵⁸ แม้พระภิกษุจะเป็นบุคคลธรรมดาที่มีความสามารถทำนิติกรรมตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แต่ก็ไม่ใช่ว่านิติกรรมทุกอย่างที่กำหนดไว้จะเหมาะสมแก่สถานะความเป็นพระภิกษุ นิติกรรมใด ๆ ที่พระภิกษุทำเกี่ยวกับทรัพย์สินของพระภิกษุที่มีผลตามกฎหมายจะต้องไม่ขัดต่อสิกขาบทนิสสัคคียปาจิตติย ซึ่งสามารถทำได้โดยการออกเป็นกฎหมายหรือประกาศอย่างเป็นทางการซึ่งกำหนดรายละเอียดให้รัดกุมและมีประสิทธิภาพ และให้หน่วยงานราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องรับทราบร่วมกัน เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กระทรวงมหาดไทย ธนาคารแห่งประเทศไทย ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย รวมทั้งศาลยุติธรรม เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จะทำให้ภิกษุในฐานะปัจเจกบุคคลไม่สามารถซื้อขายให้เช่าหรือทำนิติกรรมที่ทำให้เกิดเป็นทรัพย์สินเงินทอง ช่วยลดข้อพิพาทคดีแพ่งที่เกิดจากการโต้แย้งสิทธิระหว่างพระหรือวัดกับเอกชน ตัดปัญหาความไม่เหมาะสมจากการครอบครองและบริหารทรัพย์สินเงินทองของพระภิกษุซึ่งไม่ควรเกิดขึ้น ส่วนทรัพย์สินของสงฆ์ซึ่งอยู่ในนามของวัด ควรให้อยู่ภายใต้การดูแลของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติโดยทำหน้าที่เป็นไวยาวัจกรของคณะสงฆ์ไทย ทำหน้าที่ดูแลทรัพย์สินของวัดและเป็นผู้ดำเนินการฟ้องร้องแทนวัด เพื่อไม่ให้เกิดการดูแลทรัพย์สินตกหนักแก่เจ้าอาวาสในฐานะผู้แทนวัด

⁵⁷ แม้ในมาตรา 50 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบันจะรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของปวงชนชาวไทยโดยไม่จำกัดชาติพันธุ์หรือศาสนา แต่การใช้สิทธิเสรีภาพนั้นจะต้องไม่กระทบกระเทือนหรือเป็นอันตรายต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดี การใช้สิทธิเสรีภาพในทรัพย์สินของพระภิกษุจึงไม่ควรขัดหรือแย้งกับสิกขาบทในพระวินัยซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แต่เดิมและปฏิบัติสืบเนื่องต่อมาในประเพณีของเถรวาท.

⁵⁸ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 4 กฎหมายนั้น ต้องใช้ในบรรดากรณีซึ่งต้องด้วยบทบัญญัติใด ๆ แห่งกฎหมายตามตัวอักษร หรือตามความมุ่งหมายของบทบัญญัตินั้น ๆ

เมื่อไม่มีกฎหมายที่จะยกมาปรับคดีได้ ให้วินิจฉัยคดีนั้นตามจารีตประเพณีแห่งท้องถิ่น ถ้าไม่มีจารีตประเพณีเช่นนั้น ให้วินิจฉัยคดีอาศัยเทียบบทกฎหมายที่ใกล้เคียงอย่างยิ่ง และถ้าบทกฎหมายเช่นนั้นไม่มีด้วย ให้วินิจฉัยตามหลักกฎหมายทั่วไป.

5. สรุป

แม้กฎหมายไทยจะยอมรับความสามารถของพระภิกษุในการรับมรดกและจำหน่ายทรัพย์สินอย่างบุคคลธรรมดา แต่ที่สุดแล้วนิติกรรมที่พระภิกษุทำได้ก็ควรจะเป็นไปตามสิกขาบทและระเบียบปฏิบัติในพระวินัยอันเป็นพุทธบัญญัติที่พระภิกษุสงฆ์ไม่อาจก้าวล่วง ในบทความนี้ ผู้เขียนได้แสดงให้เห็นว่า หากพระภิกษุหรือสงฆ์ยึดมั่นในระเบียบปฏิบัติแห่งพระวินัยแล้ว ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 1622 และ 1623 ไม่ใช่ปัญหาหรือต้นเหตุของความไม่เหมาะสมในเรื่องการถือครองทรัพย์สินของพระภิกษุหรือของสงฆ์ กฎหมายดังกล่าวบัญญัติขึ้นสืบเนื่องจากกฎหมายของสังคมไทยแต่โบราณที่เปิดทางให้ทรัพย์สินหรือผลประโยชน์จากทรัพย์สินตกแก่พระภิกษุหรือพระสงฆ์ โดยที่เจ้าของทรัพย์สินผู้เป็นพุทธศาสนิกชนได้พิจารณาคุณสมบัติของพระภิกษุผู้รับและมั่นใจแล้วจึงได้ถวายอำนาจความสะดวกให้พระภิกษุสงฆ์หรือพระศาสนาได้รับประโยชน์จากทรัพย์สินมรดกตามเจตนารมณ์ของเจ้ามรดก

ดังนั้น การจะเหมาะสมหรือไม่จึงเป็นเรื่องที่พระภิกษุนั้นจะได้จัดการทรัพย์สินอันเป็นมรดกนั้นอย่างไรไม่ให้ขัดแย้งต่อสถานะความเป็นพระภิกษุ เช่น จำหน่ายทรัพย์สินค้ำประกันลูกหลานในตระกูล บริจาคแก่สงฆ์หรือองค์กรสาธารณประโยชน์ ให้เจ้าหน้าที่เดิมเรียกร้องตามมูลหนี้เดิม ปัญหาความไม่เหมาะสมจากการใช้กฎหมาย 2 มาตรานี้ตามที่ปรากฏในคำพิพากษาศาลฎีกามาจากหลายเหตุปัจจัยในสังคม จากปัจเจกบุคคล ทั้งฝ่ายภิกษุหรือวัดที่ไม่สำรวมในพระวินัย และฝ่ายฆราวาสที่ซื้อขายทรัพย์สินกับพระภิกษุหรือแย่งชิงทรัพย์สินของพระภิกษุหรือของสงฆ์โดยทุจริต รวมถึงการตีความกฎหมายที่อาจยังไม่สอดคล้องกับพระวินัย โดยสาเหตุที่สำคัญของทุกปัญหามาจากการยอมรับความมีผลตามกฎหมายของนิติกรรมซื้อขายให้เข้าของพระภิกษุซึ่งเป็นอาบัติินิสัคคิยาจิตติย การเปลี่ยนแปลงกฎหมาย 2 มาตราโดยตัดสิทธิในการรับและจำหน่ายทรัพย์สินอันเป็นมรดกดังที่มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนาเสนอนี้จึงไม่ใช่วิธีแก้ปัญหาในเมื่อพระภิกษุมีสิกขาบทซึ่งเป็นกฎกติกาที่ต้องปฏิบัติตามอยู่แล้ว ทางราชการควรกำหนดแนวปฏิบัติให้สอดคล้องกับพระวินัยเพื่อป้องกันปัญหาและความไม่เหมาะสมต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้น และในทำนองเดียวกัน การใช้กฎหมายก็ควรนำหลักพระวินัยมาใช้ในการตีความหรือพิจารณาคดีด้วย เพื่อให้กฎหมายที่ใช้สอดคล้องกับวิถีชีวิตหรือแนวปฏิบัติของพระภิกษุหรือพระสงฆ์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ อันจะทำให้กฎหมายมีประสิทธิภาพในการรักษาความสงบเรียบร้อยในสังคมอย่างแท้จริง